

A középkori egyetem Óbudán

A középkori egyetemeket a tekintélytisztélet, az uralkodói érdek hívta életre, és nyerték el a pápai vagy királyi/császári jóváhagyást működésükhöz. A legjelentősebb intézmények rövid időn belül egyes tudományágak európai hírv központjaivá váltak, így pl. Párizs a teológiai és filozófiai, Bologna a jogi tudományok fellegvárának számított.

Az első ismert egyetem a közép-európai régióban, Prágában alakult meg 1348-ban, melyet az 1364-es krakkói, majd az 1365-ös bécsi alapítás követett. Magyar szempontból ez utóbbi volt a jelentősebb, ahol korán kialakult az önálló magyar „akadémiai nemzet”, s ettől kezdve szinte folyamatos volt a magyar hallgatók jelenléte az osztrák városban. Prága iránt a 14. század második felétől, Krakkó irányában a XV. századtól fokozódott a magyar hallgatók érdeklődése. Az említettekét követően még több tucat egyetemalapításra került sor Európában: 18 Itáliában, 10 a későbbi Franciaország területén, 7 az Ibériai félszigeten, 2 Angliában és 3 Közép-Európában jött létre.

Az első egyetemek Magyarországon

Az első magyarországi egyetemet Nagy Lajos magyar király 1367-ben alapította Pécsen, melyet V. Orbán pápa 1367-ben kiadott alapító oklevelével erősített meg: „*Orbán püspök, Isten szolgáinak szolgálója. Üdvözlét és apostoli áldásunk Krisztusban igen szeretett fiunknak, Lajosnak, Magyarország dicső királyának. Illik, hogy a királyi felség ne csupán fenntartsa az általa az állam javára és hasznára nagy-lelkűen juttatott javakat, hanem kegyes adományaival gyarapítsa is azokat... állíttassék fel eme főiskola, és örök időkre működjék mind az egyházi és polgári jogban, mind bármely más tisztes tudomány-szakban, a teológia kivételével; az ott tanulókat örvendjenek a studium generalén tartozkodó és tanító doktoroknak és tanulóknak adományozott valamennyi előjognak, szabadságnak és mentességnek, és éljenek ezekkel...*”¹

Az egyetem szervezetét és működési rendjét szabályozó oklevél – Krakkó és Bécs intézményeihez hasonlóan – nem adott lehetőséget a teológiai fakultás létrehozására, de a jogtudományi kar létesítését külön is kiemelte. Engedélyezte továbbá a magiszteri és a doktori fokozat adományozását is. Az első magyar egyetem azonban valószínűleg az uralkodó halála után megszűnt, és feltehetően mint káptalani iskola (schola maior) működött tovább.

1395. október 6-án adta ki IX. Bonifác pápa Luxemburgi Zsigmond magyar király kérésére az Óbudai Egyetem első alapítólevelét, mely az ország második, a főváros első egyeteme lett. A négy fakul-

A Pécsi Egyetem 1367-es alapító okirata

¹ Részlet V. Orbán pápa Lajos magyar királynak írt, a pécsi egyetem felállításának engedélyezéséről szóló leveléből (Viterbo, 1367. szeptember 2.).

tásból álló **Universitas Budensis** alapító okirata nem maradt fenn. A pápai bulla a budai prépostság jövedelmeit az egyetem ellátására szánta. Az Óbudai Egyetem kancellárjává, s egyben csanádi püspökké Lukács prépostot nevezte ki: *„Mi tehát személyedet kegyes kedvezésünkben szándékozván részletelni, ebbéli kérésedtől indítatva jelen okmánnyal megadjuk kegyességednek, hogy a Szent Péter egyház prépostságát Óbudán, a veszprémi egyházmegyében..., minden jogával és tartozékával, a fent nevezett csanádi vagy más egyházzal együtt, ahová esetleg helyeznek majd, felszentelésed megtörténte és a püspökszentelésre vonatkozó kánonok által megszabott idő eltelte után is élethossziglan megtarthatad, ugyanezen prépostság hasznait, bevételeit és jövedelmeit megkaphasd, és a nevezett város, Óbuda iskolájának kancellári tisztségét szabadon betölthesd.”*²

Johannes de Horow, a Bécsi Egyetem bölcsész karának magisztere 1396 nyarán került az Óbudai Egyetemre. A századfordulót követően több más neves tanár kezdte meg oktatói tevékenységét – köztük Makrai Benedek, a prágai, párizsi és páduai egyetem bölcsész és egyházjogi mestere, Johannes Wrede, aki még 1402-ben nyerte el a budai prépostság olvasókanonoki prebendáját, Matheus de Diernach és Thomas de Wissenburg, mindketten az egyházjog tanárai, – valamennyien az óbudai káptalan préposti és kanonoki javadalmaiból kapták a fizetést. A kor belviszályai között az egyetemet feltehetően 1403-ban Zsigmond király bezáratta.

A főváros első egyetemének újbóli megnyitása

Luxemburgi Zsigmond magyar király a pápasággal való viszonya rendezését követően, a belviszályok elültével szükségét látta egy magyar univerzitás újra létesítésének. A tárgyalásokkal Ozorai Pipó temesi ispánt bízta meg, aki sikerrel járt.

XXIII. János ellenpápa Branda piazenai püspökhöz, magyarországi kiküldöttjéhez írt levelében kérte, hogy készítsen jelentést egy Magyarországon felállítandó egyetem működési feltételeiről: *„...gyarapodásuk iránt atyai szeretettel viseltevén jóvá kívánjuk hagyni az említett király ebbéli óhaját és Magyarországot, illetve a többi, a mondott király uralma alá tartozó országot studium generalével ékesíteni akarjuk. Testvérségednek... jelen okirattal teljes hatáskört engedünk, hogy Magyarországon vagy királyának uralma alá tartozó más országban vagy tartományokban felállítsa azt, tekintélyünkkel felruházva és a mondott király tanácsát is figyelembe véve tájékozódjék a doktorok, magiszterek, tanítók és a többiek felől, akik ott kötelesek működni, s a fentebb mondottakkal és minden körülményükkel kapcsolatban alaposan megvizsgálja az igazságot, és amit a fent nevezett helység alkalmassága és az egyéb körülmények tekintetében eme tájékozódás és vizsgálat során tapasztal, közölje velünk minél előbb...”* (Bologna, 1410. augusztus 1.)

Zsigmond kérésére 1410. augusztus 1-jén a pápa aláírta az Óbudai Egyetem újjáalapítására vonatkozó bulláját. Az egyetem négy klasszikus fakultással – „szent teológia, a kánon- és polgári jog, az orvostudomány és a szabad művészetek” – működhetett, mindazokkal a kiváltságokkal, amelyeket a nagy európai egyetemek: a párizsi, a bolognai, az oxfordi és kölni élveztek.

Az Óbudai Egyetem épülete a mai Főtér – Szentlélek tér területén elhelyezkedő Szent Péter apostolról elnevezett káptalan területén állt, melynek feladata volt az országos jogkörű uralkodói oklevelek kiállítása, másolása és hitelesítése. A Fő téren álltak a káptalan templomai: a Szűz Mária és az állatalakos?indás-akantuszos köfaragványokkal díszített Szent Péter templom.

Az 1410-es pápai bulla eredetiben nem, csak a Vatikáni Titkos Levéltár másolataként maradt fenn (Registra Lateranensia, 147. kötet, 74r–75v oldalak). A pápai regisztrumban az általánosan használt formulákat a bemásolásakor elhagyták, s a kihagyásokat etc. (stb.) utalással jelölték. A pápai bulla következő idézetét – a korábbi kiadások figyelembe vételével – átirta és fordította Prof. Dr. Érszegi Géza. *„...Mivel tehát – mint a minap Krisztusban igen szeretett fiunk, Zsigmond, Magyarország felséges királya nevében kifejtették előttünk – eme király nem csupán ezen állam és saját országa, Magyarország, hanem más szomszédos országok és tartományok lakóinak hasznát és boldogulását is szem előtt tartó dicséretes törekvésében nagyon szeretné, hogy városában, Óbudán, a veszprémi egyházmegyében, a mondott Magyarországon, erre a legnagyobb mértékben alkalmas és megfelelő helyen fekszik, létesüljön és állíttassák fel az Apostoli Szék által egyetem minden lehetőséggel, hogy ott is erősödjék a hit, művelődjenek az egyszerű emberek, ügyeljenek az ítélet méltányosságára, gyarapodjék az értelem és tudás az emberekben.*

² Részlet IX. Bonifác pápa Lukács óbudai prépostot részére küldött levélből, melyben értesíti, hogy őt csanádi püspökké kinevezte, s ezzel egy időben betöltheti az óbudai egyetem kancellári tisztségét is (Róma, 1395. október 6.).

Mivel alaposan megfontoltuk ezt és a hitének és odaadásának azt a kivételes őszinteségét, mellyel mind ezen király, mind hajdani elődei, azon ország királyai irántunk és a római egyház iránt viseltettek, ahogy maga a király is közismerten viseltetik, ezért attól a forró vágytól vezérelve, hogy ezen ország és város, továbbá a fent nevezett részek gyarapodjanak a tudomány adományai révén, s teremjenek érett ítéletükkel kitűnő, az erények ékességétől övezett és különböző lehetőségek adta érdemekben kiművelt férfiakat és övék legyen a tudományok csörgedező forrása, melynek bőségéből mindnyájan merithetnek, akik megmártózni vágyanak a betűk nyújtotta tudományokban.

Tehát mindezeket alaposan mérlegelve, különösen a mondott város megfelelő voltát, mely – mint mondják – eme ország többi nagy- és kisvárosa között a tudás magvainak sokasítására és áldásos csíráinak gyarapítására kiváltképpen alkalmas és megfelelő, s nem csupán ezen ország, város és a körülötte elterülő vidékek lakosainak hasznára és előnyére, hanem másoknak is, akik emiatt a világ minden tájától a mondott városba özönlének, buzgó atyai gondoskodással törekszünk, a mondott király ebben az ügyben benyújtott kegyes kérvényeire igent mondunk, bitoros testvéreink tanácsára apostoli tekintélyünknel fogva jelen okirattal elhatároztuk és elrendeltük, hogy a mondott városban, Óbudán ezután egyetem legyen, s örök időkre virágozzék ott mind a szent teológia, a kánoni és polgári jog, a gyógyítás és a szabad művészetek, mind valamennyi engedélyezett tudomány művelésében.

Továbbá, hogy az ott tanítók, előadók és tanulók élvezzenek minden előjogot, szabadságot, kiváltságot, mentességet és kedvezményt és éljenek velük, melyeket a párizsi, a bolognai, a lincolni egyházmelegyében lévő oxfordi és a kölni egyetemeken tartózkodó doktoroknak, magisztereknek, előadóknak és diákoknak, különösképpen a Szentírással foglalkozóknak, az Apostoli Szék, a Római Birodalom vagy bárki más adományozott...

Az újjáalapított Óbudai Egyetem kancellárja továbbra is a budai prépost volt. E tisztségre 1411-ben Zsigmond a Bécsi Egyetem teológiai karáról Budára hívott Gelderni Sluter Lambertet hit- és bölcsészettudományi magistert nevezte ki, aki maga tanította a kánonjogot. Sluter Lambert prépost és kancellár 1418 körül elkerült Budáról, egy év múlva a Bécsi Egyetem rektora lett.

Az egyetem újjáalapítását követő időszak meghatározó eseménye volt a konstanzi zsinat, melynek előkészítésben és lebonyolításában jelentős szerepet játszott Zsigmond király. Az Óbudai Egyetem tanárai közül – Ulrich von Richental korabeli krónikájának adatai szerint, a nagy európai egyetemekhez hasonlóan – heten részt vettek 1414. november 1-jére összehívott konstanzi zsinaton. A zsinati egyetemi delegáció vezetője „Lamperthus Propst zu Ofen” volt, vagyis a már említett Lambert óbudai prépost, az egyetem kancellárja.

A krónikában megnevezett tanárok egy részének budai működése nem bizonyítható. A tanárok között ott volt Henricus Praepositus Budensis, a teológia doktora, Matheus de Diernach és Thomas de Wissenburg, mindketten az egyházjog tanárai. A tagok között szerepelt még Tadeus de Vicomercato és Nicolaus Bissnaw (Bissnaw), mindketten jogi doktorok voltak.

Hála a már említett krónikásnak, Ulrich von Richentalnak, fennmaradt az Óbudai Egyetem „Studium generale” címere. Richental krónikájának több régi kézírata és korai nyomtatott kiadása ismert. A legismertebb 1483-i augsburgi kiadásában nyomtatásban megjelent címer vágott pajzsán a felső, vörös mezőben zöld hármashalmon ezüst kettőskereszt nyugszik, az alsó, kék mezőben balról benyúló ezüst ingű kar kapcsol, barna kötésű, arany lappal, zárt könyvet tart. A könyv a hagyomány szerint a grammatika, a bölcsesség, a hírnév jelvénye volt, de azonosították az egyetem anyakönyvével, vagy kiváltságainak a könyvével, sőt a Bibliával is. Ma is élő, átvitt értelemben jelenthette a tankönyvet, a bölcsesség birtoklásának, a tanulásnak, tudásnak a jelképét is.

Universitas Budensis 1410-es pápai bullája a Vatikáni Titkos Levéltárból (első alkalommal kerül hiteles másolatként hazánkban nyilvánosságra).

Az Óbudai Egyetem címere a Richental krónikájában

A kutatások adatai azt mutatják, hogy a kiváló tanári karnak köszönhetően nőtt az érdeklődés az egyetem képzése iránt, és az 1410-et követően az itt elnyert baccalaureusi fokozattal kérték felvételüket magyar diákok más közép-európai egyetemre a magiszteri és a doktori fokozat megszerzésére. Ezt támasztja alá a Bécsi Egyetem Művészeti Karának jelentése, miszerint 1412. május 23-án Briccius de Pest magyar tudós átvételét kérte a Bécsi Egyetem baccalaureusainak sorába. Hasonló feljegyzés található Nicolaus de Temesvárról, akit a Bécsi Egyetem 1415-ben átvett Óbudai Egyetemről, és egy későbbi feljegyzés szerint 1419-ben már a Művészeti Kar tanára volt.

Az Óbudai Egyetem szellemisége tovább él

Az Óbudai Egyetem megszűnését követően a mai Budapest területén több száz évig nem működött egyetem. Mátyás király (1458–1490) Pozsonyban kísérletezett egyetemalapítással. Mátyás javaslata alapján II. Pál pápa Vitéz Jánost és Janus Pannonius pécsi püspököt bízta meg, hogy az általuk alkalmasnak ítélt magyar városban egyetem alapítását kezdeményezzék.

„Szezséges Atyám! Magyarországon, bár gazdag és termékeny, nem működik egyetlen studium generale sem – ezért sokan, akik tehetségesek és a tudományok művelésére alkalmasak, szegénységük, az utazás hosszúsága és az utak veszedelmes volta, továbbá a nyelvek nehézsége miatt igen gyakran elmulasztják felkeresni azokat a helyeket, ahol a tanulmányok virágzanak... Szezségedhez fordul tehát kérésével hiva és a szent római egyház fia, Mátyás, Magyarország királya, hogy méltóztassék neki engedélyezni az említett ország valamely városában, vagy más jeles és arra alkalmas helységében egy studium generale felállítását bármely tisztos fakultással...”³

1467-ben Pozsonyban megnyitott egyetem, az **Academia Istropolitana** tanárai közül nemzetközi hírre tett szert a köznigsbergi születésű Johannes Müller (ismertebb nevén Regiomontanus) európai híró csillagász, illetve tudóstársa a Martinus Ilkusz. Rajtuk kívül jogászok, filozófusok, teológusok alkalmazásáról maradtak fenn írásos emlékek.

A pozsonyi egyetem elődeihez hasonlóan rövid működést követően – még az alapító uralkodó idejében – megszűnt. Ez elsősorban Vitéz János, az egyetem kancellárja és Janus Pannonius Mátyás ellen szervezett összeesküvésében való részvételére vezethető vissza, melynek eredményeként Mátyás figyelme – Bécs városnak elfoglalását követően – az ottani egyetemre irányult.

A főváros egyetemmel ismét akkor rendelkezett, amikor Pázmány Péter esztergomi érsek 1635-ben Nagyszombatban alapított intézményét 1777-ben Mária Terézia királynő Nagyszombatból Budára helyezte át. 1780-ban díszes oklevélben – az általa adományozott új, címeres pecsétet is belefoglalva – adta ki az új székhelyen működő egyetem kiváltságait. A címer tervezője ismerhette a konstanzi zsinaton szereplő óbudai egyetemi címet, s ennek a Richental krónika augsburgi kiadásában kinyomtatott változatát alapul véve készítette el az új egyetemi pecsétet.

A Pázmány Péter esztergomi érsek által Nagyszombaton alapított egyetem 1780-ban kiadott Diploma Inaugurale egyik példányának címlapja

³ Részlet I. Mátyás magyar király II. Pál pápához írt leveléből, amelyben kéri, hogy az ország egyik alkalmas városában bolognai mintára egyetemet állíthasson fel. A pápa a kéréshez hozzájárul (Róma, 1465. május 19.).

A teológiai, az orvosi és a bölcsészeti kar, az egyetemhez csatolt főgimnázium és az egyetemi Szenátus pecsétjén ábrázolt címerek hasonlósága a Richental féle címerhez azonnal szembetűnik, ha a címerpajzs fölé helyezett koronától és a pajzstartóktól eltekintünk. A vágott pajzs felső, vörös mezejében itt is zöld hármashalmon nyugszik az ezüst kettőskereszt. A vágott pajzs alsó, kék mezejében az 1777-es címeren is balról benyúló ezüstsínű kar tart zárt, arany szegélyű könyvet, de ennek borítója nem barna, mint a XV. századi címeren, hanem fekete. Az alsó mező bővítése a pajzstalpban ábrázolt víz, amely a Buda mellett folyó Duna folyót jelképezi (lásd a címlapon).

Az utókor tisztelete

A középkori magyar királyság Luxemburgi Zsigmond király alatt vált európai hatalmi tényezővé. A király származása, politikai orientációjára épülő tevékenysége egyaránt a korabeli nyugat- és kelet-európai „integrációban” öltött testet (a magyar mellett német-római császárrá és cseh királlyá is koronázták).

Zsigmond sokra becsülte a tudást, az intelligenciát, ezért is működött közre az Óbudai Egyetem alapításában, európai híru tudósokat, államférfiakat vonzott maga köré. Neki tulajdonítják azt a mondást, miszerint „Lovagga egy nap alatt ezret is üthetek, de doktorra ezer nap alatt egyet sem”.

A Budapesti Műszaki Főiskola Szenátusának kezdeményezésére a Magyar Köztársaság Országgyűlése 2009. november 23-án elfogadta azt a törvényjavaslatot, melynek megfelelően az intézmény, – illetve a jogelődjei, a Bánki Donát Műszaki Főiskola, a Kandó Kálmán Műszaki Főiskola, a Könnyűipari Műszaki Főiskola – jogutódjaként 2010. január elsején megkezdte működését a **XXI. századi Óbudai Egyetem**. A Felsőoktatási Minőségi Díjjal kitüntetett intézmény a középkori Óbudai Egyetem szellemiségét kívánja életben tartani, a tradíciók ápolásával és a haladás, a fejlődés együttes biztosításával.

Az utókor méltán emlékezik tisztelettel az államférfi emlékének, melyet jelképeznek a határainkon belül és azon túl elhelyezett, az uralkodót ábrázoló köztéri szobrok. Az Óbudai Egyetem 1410-es újjáalapításának **600. évfordulója** alkalmából a mai az Óbudai Egyetem állíttatta Zsigmond király szobrát a Zsigmond Király Főiskolával és Óbuda-Békásmegyér Önkormányzatával közösen az egyetem központi épületével szemben lévő Egyetem parkban. Az alkotás a Képzőművészeti Egyetemen készült Csányi Katalin szobrászművész munkája.

Gáti József

Irodalom: Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái. Szerk.: Szögi László. Bp., 1994; Ábel Jenő. Egyetemeink a középkorban. Bp., 1881; Régi magyar egyetemek emlékezete. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez 1367–1777. Szerk., bevezető: Szögi László. Bp., 1995; Gergely Jenő. A pápaság története. Bp., 1982; Bertényi Iván. Az Óbudai Egyetem címerképének továbbélése a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem címerében. Tanulmányok az Óbudai Egyetem történetéből 1395–1995. ELTE Eötvös Kiadó. Bp., 1995; Szögi László. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története képekben. ELTE, Bp., 2010; Gáti József – Horváth Sándor – Szögi László. Óbudai Egyetem. Bp., 2010.

David-tól Dávodig

Történelmi morzsák egy településtörténethez

Barátom, Petike József
dávidi polgármester emlékére

David – Dávod: e két név egy falut, egy települést jelöl, dacára a két jelentősen eltérő hangzásnak. Ha elolvassuk a régi korok híradásait, Dávod neve hajdan többféle alakban fordult elő, így olvashattuk: Daut, Daut, Dauch, Dawoth, Dautova, Davotháza, Teutva, Daved, és még sorolhatnám a XIII. századtól számtalan oklevélben és iratban feltüntetett és folyamatosan lakott hely megnevezését.

Dávod község igen régen lakott hely a valamikori Bács-Bodrog vármegyében, a mai Bács-Kiskun megye déli csücskében. Az, hogy régen lakott, mi sem bizonyítja jobban, mint számtalan. Kr. előtről előkerült lelet, tárgyi emlék, mint pl. fegyverek, pénzérmék, cseréptöredékek.¹ Jelentős hely lehetett,

¹ Ezt elsősorban Gora Zoltán helytörténész gyűjteményéből ismerhetjük meg (<http://www.gora.fw.hu>). De jelentős tárgyi emlék van a bajai Türr István Múzeum birtokában is.

hiszen – ha nem is országos jelentőségű – de több erőssége is volt. Ezek egy része vesszőből font ún. földvár (a Vira-hegyen, a Földvári tónál), de épült kőből is, aminek nyomai még ma is láthatóak a településen.

Írásos emléke sajnos már nem nyúlik vissza ilyen messzeségbe. Azt tudjuk, hogy egy település korát attól számítja a hivatalos „időmérő”, amikor neve első ízben olvasható valamilyen írásos dokumentumon, amelyek jobbára birtokjoggal kapcsolatos oklevelek voltak. A király valamely hű nemesének szolgálataiért birtokot adományozott, amit pontosan oklevélbe foglaltak. Ezt a birtokadományozást aztán időről időre a király megismételte, megerősítette. Ezekben az iratokban olvashatóak részletesen a település határai, területe és esetleg egyéb kiváltságai is.

Az oklevelekben leirtakon kívül azért vannak más források is, amiből következtetni lehet egy település, így Dávod korára, lakott mivoltára. „*Mivel a messze múltat inkább csak sejtjük, jobb a termékeny bizonytalanság*” – írja egy tanulmányában László Gyula történész. Vagyis nem található meg az adott iratban pld. Dávod – akkor éppen használt – neve, de a benne olvasottak nagy valószínűséggel az adott településről szólnak, utalnak rá. Ilyen okmány az Árpád-házi Dávid herceg adománylevele is.

Dávid herceg – I. András király fia és Salamon, a későbbi király testvére – Szent (I.) Lászlótól 1089–1090 körül keletkezett oklevél tanúsága szerint földadományt kap a régi Bodrog vármegye területén, vagy ahogyan az ún. Dávid doux-ban² olvasható: „5 szolga családot, három eke földet, öt halászhelyet és a dunai vízhalászati jogot”. Vélhetőleg több falut is alapít: így a róla elnevezett Dávodot is, ahol templomot épített. Dávid herceg – vagy a korabeli írásmód szerint Daudit – mint a papi rend tagja letelepül és haláláig itt él, majd apja mellé temetik a Tihanyi Apátság altemplomába.³ Kevés magyarországi település dicsekedhet el azzal, hogy ismert az Árpád-kori alapítója, sőt alapítójának sírja – esetünkben – a Tihanyi Apátság altemplomában tekinthető meg.

Bizonytalan és csak utalásként lehet Dávodról olvasni egy 1256-ban keltezett oklevélben is, amely Daut fia István birtokeladását írta le. Az eladást a bácsi káptalan hitelesítette, maga a terület a Mosztonga pataktól – ami a régi Bodrog vármegye déli határa volt – északi részén terült el.⁴ Már egyértelmű utalás található Dávodra (Dautit-ra) egy 1319. évi keltezésű oklevélben. Ebben Károly király a Dautit-i Leustachius királyi embert küldte ki tanúnak egy birtokadományozási ügyben.⁵

Dávod a XIV. század elején a Harasziak birtoka volt, kik közül az utolsó – Leustachius de Dauty generációs Harazth – fiúörökös nélkül meghal, birtokait – köztük Dautot is – királyi adományozás útján Henrik bán birtokába jutott. Henrik bán fia – Herczeg Péter, Bodrog vármegye főispánja – 1347-ben Daut, Szekeső és Töttös helységek uraként szerepelt az oklevelekben.

A településnek 1347-ben már hetivásárjai is voltak, s hogy Herczeg Péter ezeknek nagyobb vásárlóerőt szerezzen, a hétfői vásárra menő kereskedőket és vásáros népet – még a Töttös család Bátmonostor nevű falujába igyekvőket is – erőszakkal Dautba terelte. Viszont Péter özvegye 1366-ban már arról panaszkodik a királynál, hogy Töttös fia László a dauti vásáros népet Gara nevű, saját birtokára kényszerítette.

Lássunk ezt a „hatalmaskodási pert”, melynek a maga idejében nagy hire volt a vármegye közéletében. A panasz Becsei (Bátmonostori) Töttös László, Gara helységének földesura ellen irányult, melyet özvegy Szekesői Herczeg Péterné, daut-i birtokosnő emelt Nagy Lajos király előtt azon az alapon, hogy a nevezett hatalmaskodó földesúr szétkergette azokat a kereskedőket, akik a daut-i vásárra iparkodtak. A kereskedők akár akartak, akár nem: arra kényszerültek, hogy ne Dautra, hanem a garai vásárra menjenek, melynek időpontja történetesen éppen egybeesett a dauti vásárral.

A peres eljárást az ügyben, Lajos király megbízásából, Bebek István országbíró vezette. A tárgyalás során az alperesként szereplő Töttös László perbeli képviselői azzal védekeztek, hogy éppen a panaszos

² Szent (I.) László adománylevele a „Dávid Daux” a Pannonhalmi Főapátság levéltárában található.

³ „Salamon öccse, Dávid szerényen megelégedett a Duna bodrogi partvonalával, ahol még sokáig emlegették celláriumát, borospincéjét, s ahol Dávod falu máig őrzi nevét. E tájon, Apatinban tett adományt a tihanyi apátságnak, amelybe apja mellé kívánt temetkezni.” Székely György (főszerk.): Magyarország története 2. kötet. Akadémiai Kiadó. Bp. 1984. 894. old. Sajnos azt a tényt, hogy valóban apja mellé temették, nem sikerült egyértelműen megerősíteni, így marad a már említett „termékeny bizonytalanság”.

⁴ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 49725 Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis/IV/2.

⁵ Kristó Gyula (szerk.): Anjou-kori oklevéltár V. 1318–1320. Bp.–Szeged, 1998. V. kötet. 157. old.

özvegy megboldogult férje: Szekcsői Herczeg Péter követett el önkényes tettet akkor, amikor a vásárt Daut helységbe helyezte, holott az igazság szerint Bodroiban lett volna a törvényes helye.⁶

Az országbíró, – mit tehetett egyebet? – a pécsi káptalanra bízta a vizsgálat lefolytatására, előírva a feleknek, hogy perbeli követeléseik jogosultságát a bizonyítási eljárás során hiteles okmányokkal igazolják. A pécsi káptalan nagy buzgósággal hozzá is látott a vizsgálat teljesítéséhez, de még mielőtt szabályszerűen befejezhette volna, a perben álló felek közt még ugyanabban az esztendőben, 1366-ban, békés megegyezés történt.

A megegyezés értelmében Becsei Töttös László kártérítés fejében 100 márkát fizetett az özvegynek, ezzel együtt – mindkét fél kölcsönös előnyeit is figyelembe véve – a két vásár idejét úgy állapították meg, hogy azok ne essenek egy időpontra.⁷

⁶ Gróf Zichy Család Okmánytára (a továbbiakban: Zichy), Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1872, II. kötet, 200. számú oklevél. Az oklevél dátuma a következő megjelölést tartalmazza: „az oklevélben irt határidő tizenhatodik napján.” Ez nem teljesen világos, mivel az oklevélben csak a még el nem végzett vizsgálatoknak van dátuma, de azt követően nem kelhetett az oklevél. Más dátum nem olvasható a szövegben. A dátum fogalmazása pedig kizárja, hogy a tizenhatot visszafelé számoljuk, tizenhat nappal a kitűzött határidő előtt. Ezt más képp irták volna.

„Bebek István országbíró a pécsi káptalannak előadja, hogy Doboka-i Benedek, Hercegnék nevezett Péter özvegyének az Ügyvédje bemutatott előtte Töttös (Tuteus) fia: László ellen három vizsgálatot elrendelő oklevelet, mégpedig a pécsi káptalan, a pécsváradai konvent és a szekszárdi konvent okleveleit. Azt kérte, hogy a királyi ember a nevezett egyházak kiküldött embereivel együtt tartson vizsgálatot kikérdezvén a környékbeli nemeseket és más rangú személyeket. Azt az eredményt kapta az országbíró, hogy Töttös fia: László a nevezett özvegy Daut faluban tartott vásárára igyekvő kereskedőket erőszakkal saját Gara nevű birtokára kényszerítette, s ott tartotta, míg a Daut-i vásár véget nem ért.

Erre Balázs fia: ... mon, László mester Ügyvédje a következőket felelte: László mester saját Gara nevű birtokán a királyi engedélyvel tart vásárt hétfőként egészen délig, de ez a vásár egyáltalán nem zavarja a panaszos Úrnő vásárát, mivel a két birtok, Daut és Gara egymástól egy rasztányi [1 rasta = kb. 8 mérföld. Az ország vásárszállózatára szempontjából volt jelentősége ennek a szokatlan mértékűségnek. ennél közelebbi településeken egy időben nem lehetett vásárt tartani a konkurencia miatt. (Vö. német Raststation, pihenőhely szót)] távolságra található, ráadásul a kérdéses vásár korábban Bodroiban volt, s később tette át Hercegnék nevezett Péter mester Daut-ba.

Ezt hallva az országbíró megkérdezte az özvegy Ügyvédjét, hogy van-e valamiféle írásbeli bizonyíték arról, hogy a vásárokat Daut-ban tarthatják, vagy sem.

Erre az Ügyvéd azt felelte, hogy azt nem tudja, hogy amikor Daut királyi kézben volt, szoktak-e ott vásárt tartani, de [most] a vásár vasárnap szokott kezdődni, és a harmadik napon, azaz kedden oszlik fel.

Mivel a fenti állítások igazát nem tudták eldönteni, az országbírói bíróság felkéri a pécsi káptalant, hogy tartson vizsgálatot, és a kijelölt királyi emberek (a felperes asszony részéről: Cytou-i Miklós, Cytou-i Péter fia; Lőrinc és Jakab, Bay-i Péter, Orms-i György fia; Péter, Dabra-i Fábián; és alperes részéről: Hayos-i Kalachafia; István, Tetul-i Lukács fia; György, Lekche-i István, Bay-i Mihály, Ormand-i Cosma, Beseneu-i Jakab fia; Balázs, Peresnek nevezett Mihály) közül kettőnek (mindkét fél részéről egynek-egynek) a részvételével Szent György nyolcada utáni vasárnap [1366. V. 3.] és a következő napokban vizsgálják meg, hogy a kérdéses birtokok milyen messze esnek egymástól, s arra alkalmas emberektől, a daut-i vásárra igyekvőktől, illetve a szomszédos nemesektől és más rangú személyektől tudakolják meg, hogy igaz-e, hogy a daut-i vásár vasárnap szokott megkezdődni és keddig tart. S ha mindez megtörtént, felszólítja az országbíró a káptalant, hogy írják meg részletesen a megtudott dolgokat a megjelölt vasárnap nyolcadára [1366. V. 10.], amely határidőre egyrészt László mesternek be kell mutatni a királyi oklevelét a Gara-i vásár engedélyezéséről, másrészt a panaszos Úrnőnek is be kell mutatni a kérdéses vásárról szóló esetleges okleveleit. Az okleveleket fordította: Dr. Hermann István.

⁷ Zichy, 206. számú oklevél. 1366. IV 24. (Szent György Ünnepe)

„A pécsi káptalan bizonyítja, hogy megjelent előttük egyrésztől Szekcsői (Seukcheu) Hercegnék nevezett Péter mester özvegye és fia Péter, másrésztől Töttös (Theuteus) fia: László mester, és előadták, hogy minden perben, vizsályban, amely még Hercegnék nevezett Péter és Töttös mesterek idejében kezdődött, s azóta is folytatódott, a következő megegyezésre jutottak:

Mind magukat, mind utoaikat kölcsönösen felmentik minden károkozástól, hatalmaskodástól, és más egyéb vétkektől, különösen is azon károkozásoktól, amelyeket ahhoz a perhez kapcsolódóan követtek el, amelyet nevezett özvegy és Péter fia indított Töttös fia: néhai Miklós mester ellenében.

A felek azt is előadták, hogy, mivel Töttös fia: László Gara nevű birtokán hétfőként megtartatni szokott vásár kárt okoz a már említett özvegy és fia Dawth nevű birtokán tartott vásárának, ezért László mester testvéri szeretettel megígéri, hogy nem tart vásárt Garán.

Amennyiben valamelyik fél a fenti megállapodástól elállna, a másik féllel szemben pervesztes lesz.

Arra is kötelezte magát Töttös fia: László mester, hogy a perköltségek fejében két részletben száz márkadénárt fizet az özvegynek és fiának, márkáját hat pensummal számolván. Az ötven márkányi első részletet Szent Jakab apostol Ünnepeinek nyolcadán [1366. VIII. 1.], a második részletet pedig Szent András apostol Ünnepeinek nyolcadán [1366. XII. 7.] fizeti ki. Amennyiben az első részletet nem fizetné ki, akkor kétszeres büntetést kell fizetnie, ha pedig a második részletet nem fizeti meg, akkor a már megfizetett első részletet elveszti, s pervesztessé válik az özvegyvel szemben.”

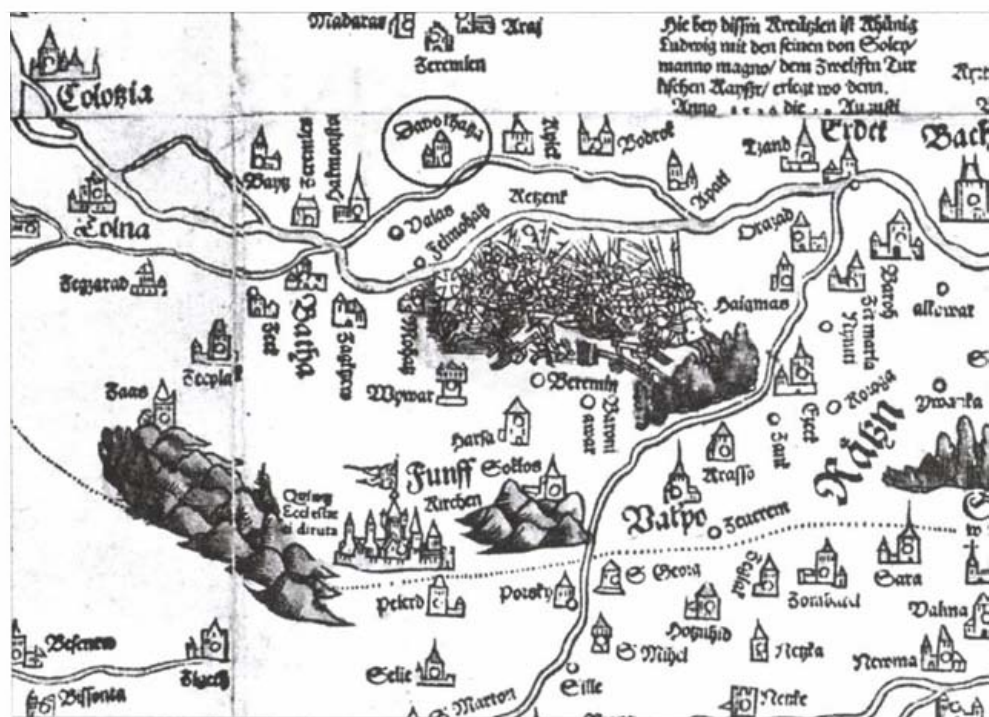

Daut első határleírását egy 1384-es iratban olvashatjuk, amelyben Szekcsői Herceg fia Péter és Bátmonostori Töttös fia László között létrejött egyezség részleteit olvashatjuk. A kiküldöttek: István dékán, Garazda János kanonok, Eresztvényi (Erezteuen) Péter és Szécsi Miklós mester jegyző, voltak. Az oklevél tanúsága szerint: „Míután visszatértek, egybehangzóan jelentették, hogy húsvét ünnepének nyolcadára következő negyedik napon [1384. IV 20.], s az azt követő napokon az érdekelt felek jelenlétében kimentek Szántó (Zanhou), Dávod (Dawth), Nyavalyád (Nawalyad), Töttös (Thewtus), Hódzsiget (Hodzygeth), valamint Danolch és Chichygew más néven Nuzal nevű birtokokra, illetve a Danolch-hoz tartozó földekre”.⁸

A határbejárás szerint Dawth (Dávod) szomszédos volt Tóttival, amelyet a múlt század elején még ismertek és a mai Nagybaracska alatt volt. Dávodnak egy másik szomszédja az 1384. évi határjárás szerint a mai Hercegszántó volt. Ugyanakkor bejárták a határt Daut és Bénye között is. Eszerint Daut nem volt távol Bátmonostortól, közel volt Hercegszántó, Tóti és Gara falvakhoz. Keleti szomszédja volt Bénye, északról Tóttival, délről Hercegszántóval volt határos; nyugati határa a Holt-Duna volt. Dávodtól északnyugatra Gécs és Isiph van említve.

1447-ben még egy Benedek nevű dauti vámagyról (castellanus) is van említés, kinek felesége (Katharina Benedicti castellani de Dauoth consors) bizonyos ügyben felperesként szerepelt. 1407-ben egy oklevélben a kalocsai káptalan idézése olvasható, mellyel a bátai apátot az országbiró elé idézi, Bodrogban Hájszentlőrincben és Dawothban (Dávodon) is közhírré teszi, ami arra mutat, hogy Dávod Bodrog vármegyében jelesebb hely volt.⁹

1497-ben még mindig birtokos itt a Szekcsői Herceg család. Az 1521–22-i vármegyei dézsmalajstromokban is előfordul Daut, Sükösd és Bátmonostorral együtt említve. Neve még 1535-ben is előfordul.

A mohácsi esata ábrázolása az 1528-ban kiadott un. Lázár-diák térképen. Mohács fölött Davothaza látható

⁸ Zichy, 235. számú oklevél.

⁹ Zichy, 445. számú oklevél.

A mohácsi csatavesztés utáni időben a falu egyre jobban elnéptelenedett. Lakói elmenekültek, vagy a Duna árterén lévő zombékos, ingoványos, nehezen megközelíthető helyeire telepedtek. A háborús helyzet megszűntével lakóinak száma növekedett – elsősorban betelepülő balkáni népességgel – olyannyira, hogy az 1500-as évek közepétől már a település két részből állt.

A szegedi szandzsák török összeírásaiban Dávod a törökök Gorna Davidovájával azonosítható. Volt mellette egy Dolna Davidova is. Mindkét faluról kiderült, hogy Mohács után elpusztult, és csak valamikor 1546 és 1561 között telepedett be újra balkáni népességgel.

A szegedi szandzsák 1561. évi összeírásakor a két Davidova a zombori náhijében¹⁰ feküdt. Részleteiben a következő adózókkal.¹¹

Dolna Davidova falu, defteren kívüli.¹²

Ilija Radoszav műszellem, a fia: Sztan, Nikola Radisa martalóc, a fia: Vuk, Ivan Radoszav, Dragojlo Pavun. Műszellem 1, martalóc 1, [adózó] háztartás¹³ 2. Jövedelem 454 akcese.¹⁴

I kapu, 50 [akceseál]	50
búzatized 12 kejl	144
kevert gabona [búzával és rozssal kevet] [tizede] 6 kejl	36
Lentized	4
Sertésadó	60
makkoltatási adó	50
erdő- és legelőhasználati adó	20
Juhadó	75
Büntetéspénzek	15

Goma Davidova falu, defteren kívüli:

Vuka Mility primityur, a fia: Mihajlo, Aleksza Radics, a fia: Todor, Dragisa Radivoj, Radics Radan, a fia: Jovan, Dojin(?) Vukan, Gyurica Radoszav, a fia: Dimitre, Radoman Rado, Mircsa Grujacs műszellem, Radoman Mihajlo, Petre Radoja, Belak Nikola, Dragojlo Vuk, Vuk Nedelko, Dragisa jövény (doszelec). Műszellem 1, háztartás 12. Jövedelem 3376 [akcese]

12 kapu	600
búza[tized] 95 kejl	1140
kevert gabona [tizede] 110 kejl	660
káposzta- és lentized	48
méhkasadó	60
erdő- és legelőhasználati adó	240
juhadó	533
büntetéspénzek és menyasszonyadó	95

¹⁰ A náhije a legkisebb közigazgatási egység.

¹¹ Levéltári jelzete: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Istanbul, Tapu 332), Dolna Davidova a 222–223., Gorna Davidova a 237–238. lapon. A török levéltári fordításokat Hegyi Klára végezte. Az adatok a szerzőhöz írt levélben találhatóak. Ezúton is köszönetet mondok Hegyi Klárának értékes segítségéért.

¹² Ez abból látszik, hogy az 1546. évi török összeírásban nem szerepelnek, az 1561. évi pedig mindkettőnél megjegyzi, hogy „defteren kívüli”, azaz eddig még nem írták össze.

¹³ Adatok értelmezése jól követhető *Káldy-Nagy Gyula*: Magyarországi török adóösszeírások. Bp. 1970. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 52. c. munkájában, amely részletesen taglalja az adófajtákat. A műszellem, a martalóc és más terminusokok értelmét olvashatjuk *Hegyi Klára*: Magyar és balkáni katonaparasztok a Budai Villájet déli szandzsákjaiban c. tanulmányában, *Századok, különnyomat* 6. szám, Bp. 2001. A nevekről annyit jó tudni, hogy a balkániak körében még nem voltak családnevek, ehelyett két nevük volt: elől az összeírt ember sarját keresztneve, utána az apjáé. Az ilyen kétnevűek nős családfejek voltak, nőtlen fiaik, testvéreik stb. egy névvel szerepeltek.

A másik összeírás 1578-ban készült.¹⁵ Dolna Davidova falu

Vuk Radoszav, a fia: Radics, Vukity Radoszav, a fia: Ilije, Radona Vuicsije, Vujics Radenko, a testvére: Bogdan, Jako Radoszav, a fia: Damjan, Radul Vuk, Cvetko Dragity, Nikola Damjan, Vukoszav Vuicity, Obrad Pavle, Radivoj Vukdrag, Vukasin Vuk, Manojlo Gyurko. 13 háztartás. A jövedelem 5000 [akese].

13 kapu	650
búza[tized] 184 kejl	2576
kevert gabona [tizede] 55 kejl	440
erdő- és legelőhasználati adó	650
méhkas-adó	26
káposzta- és lentized	28
fokhagyma- és vöröshagyma-tized	12
lencsetized	8
konyhakerti adó	26
juhadó	232
sertésadó	22
a falu sátorlakóinak [a nem állandó lakosok] földesúri pénzadója	100
büntetéspénzek, menyasszonyadó, hordó adó	230

Goma Davidova falu

Mihajlo Nikola, Gyurica Radoszav, a fia: Radivoj, Radin Milovan, Radovan Radoszav, a testvére: Radoszav, Szubota Gyurasin, Vuk Mile(?), Radul Radoman, Ivan Radenity, Vujics Manomir, a fia: Pavle, Mircsa Grujaes, Todor Aleksza, Nikola Pavul(?), Cvetko Vuk, Vukoszav Drakarity(?) primityur. 14 háztartás. A jövedelem 5000 [akese].

13 kapu	650
búza[tized] 135 kejl	1890
kevert gabona [tizede] 100 kejl	800
erdő- és legelőhasználati adó	650
méhkas-adó	112
káposzta- és lentized	42
fokhagyma- és vöröshagyma-tized	18
lencsetized	16
konyhakerti adó	26
juhadó	452
sertésadó	146
büntetéspénzek, menyasszonyadó, hordóadó	198

A török hódoltság ellenére a magyar jogfolytonosság elve érvényben maradt és a török uralmat csak ideiglenesnek tartották, a királyi adományozás (donáció) ezen a vidéken is javában folyt. Így adományozta a falut Wesselényi nádor 1658-ban Dúló Györgynek és Pápai Péternek.

Szelepcsényi György kalocsai érsek 1665-ben, régi oklevelek alapján összeíratta az érsekség fizető községeit, e jegyzékben Daut is fel van sorolva. Itt a település már Daud, Dautho, Dauthova néven szerepel

¹⁵ Jelzete: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu 570, Dolna Davidova a 219–200., Gorna Davidova a 236. lapon.

Erről a vidékről 1685-ben űzték ki a törököket. Ettől az időtől fogva a falu már minden nyilvántartásban és térképen megtalálható. Ekkor a faluban 47 gazda volt, szabad jobbágyok. Nagy többségükben a törökökkel ide vándorolt szerbek és rácok voltak, a görögkeleti vallás hívei.

A török korszak letűnése után az 1699. évi vármegyei összeírásban Dautova a bajai járásban volt, 47 gazdával. A lakosság lélekszámának ingadozása igen nagy, 1714-ben egy bíró és 26 adófizető volt Dautován, 21 családban, a következő évben már csak 14. Ez a feljegyzés azonban csak egyházi és nem tesz különbséget alsó-felső Dautova között.

1762-ben 100 római katolikus magyar család jött Dávodra Felső-Magyarországból. Az eddigi szerb lakosság Sztanitsity pusztára költözött át és Dautova azóta magyarul lakta falu, földesura mindenkor a királyi kamara volt.

Elképzelhető, hogy ekkor is a település két részből állhatott: alsó- és felső Dautovából. Arra vall az is, hogy az 1530-as évektől 1780-as évekig két temetője volt a falunak. Egyik a mai templom mögött, a másik a már megszűnt vasútállomás előtti részen. Az utóbbira még a ma élő idősebb lakosok is emlékeznek, a másik a mai templom mögötti, végleg eltűnt. Az alsó lehetett a görögkeleti temető, mert az 1920-as években keresztek találta ott, de templomnak, kápolnának, nagykeresztnek nyomaira nem.

A görögkeleti lakosság 1762-ben elhagyta a falut. A római katolikus lakosság igen kegyelet-tiszteelő volt és nem rombolta széjjel a szerb temetőt, azt az idő tüntette el. A plébánia hivatalos feljegyzése szerint (1762. évi) a „*falu görögkeleti lakossága elhagyta a falut*”. Azt is megemlíti, hogy a távozás okát nem tudják. Torzsalkodások is előfordulhattak. Kivel? Hányan hagyták el a falut? Elűzettek? Kik űzték el őket? Nyilván laktak itt mások is, akik elűzhették őket, mert vagy többen voltak, vagy hatalmi szóra kellett elmenniük. Az is bizonyos, hogy a megművelhető földterület igen kicsiny volt abban az időben, mert víz-víz, ingovány mindenfelé, no meg futóhomok.

A vallási torzsalkodások igen élesek lehetek és nem kis mértékben idézték elő a görögkeleti lakosok gyors távozását.

A falu legrégebbi pecsétjén 1764. évszám áll. 1772. július 3-án hozták be az úrbáriumot. A XIX. század elejétől a falu lakossága gyorsan szaporodott, közigazgatása rendezett lett. A Duna szabályozása a múlt század első felében meghatározója a falu életének. 1870-ben postája, 1912-ben vasútja lett a falunak, amely Baja és Zombor között közlekedett. A vasúti összeköttetés 1972-ben szűnt meg.

A község 1894-től DÁVOD-ra változtatta nevét. A falu legrégebben megnevezett határrészei: Kajla, Böde, Igal, Kétágú-hegy, Adókút, Homokmező.

Dávod a legrégebb magyarországi részletesebb térképen is fel van tüntetve. Így az un. Lázár-diák térképén is, ami 1528-ban jelent meg. A mohácsi-csata képi ábrázolása felett olvasható Dawothaza, templommal jelölve. Látható tovább egy 1553. évin Dauothatza, Krekwitz 1685. évi térképén Davothaza megnevezéssel. Marsiglinek az 1690-es évekből való mappáján Toutva áll, fölötte Totina és alatta Sentova.

Községi pecsét 1764-ből. Felirata:
Sig. Poss. R Cameralis Dautova 1764

Vallási élet

Plébánosa név szerint legelőször 1321-ben „*Martinum sacerdotem de Daved*”¹⁶ van felemlítve. 1391-ben Losonczi István bodrogi főispán tesz említést „*plebani de Dauoth*”¹⁷, dávodai plébánosról és a plébániáról. 1419-ben. György nevű plébánosa [*Georgio de Dawoth plebanis*]¹⁸ volt. 1453-ban a kalocsai érsek, Herczeg Rafael említi a dávodai plébánost.

1762-től sövényből font imaháza volt. Templomát a kincstár, mint kegyúr – Sárváry István adminisztrálkodása alatt – 1779-ben építtette 32x12 m térfogattal Minden Szentek tiszteletére, majd 1910-től Magyarok Nagyasszonya névre változtatta. A templom felszentelését 1776-ban gr. Batthyányi József kalocsai érsek végezte. Első plébánosa Kovács János volt.

¹⁶ Zichy, 230. számú oklevél.

¹⁷ Zichy, 379. számú oklevél.

¹⁸ Zichy, 390. számú oklevél.

A dávodi egyházközség pecsétje
1830-ból

Források: Magyar Országos Levéltár; *Fejér György*: Codex Diplomaticus, Zichy-család okmánytára I–IX. kötet; *Iványi István*: Bácsvármegye történelmi és földrajzi helynévtára; *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország földrajza a Hunyadiak korában.

Földesi Ferenc

A caporettói áttörés (1917)

A támadás előkészítése

1917 őszére a délnyugati arcvonalon küzdő osztrák-magyar csapatok meggyengültek, a tartalékok kifogytak. Báró Franz Conrad von Hötzendorf tábornagy már korábban támadást javasolt Paul von Hindenburg vezértábornagynak és Erick Ludendorff gyalogsági tábornoknak Olaszország ellen, de ők nem fogadták el ezt. Báró Arthur Arz von Straussenburg gyalogsági tábornok, 1917 februárjától vezérkari főnök szintén támadni akart és ehhez német segítséget tartott szükségesnek. IV. Károly eleinte ellenzte, hogy német csapatokat is beveessenek a támadásba, de később beleegyezett. A Hindenburg és Ludendorff által irányított német legfelsőbb hadvezetőség végül elfogadta a támadás tervét és segítséget is adott. Otto von Below porosz gyalogsági tábornok vezetésével 7 hegyi harcban tapasztalt hadosztályt bocsátottak az Osztrák-Magyar Monarchia rendelkezésére. A hadművelet a „Waffentreue” „szövegségi hűség” nevet kapta. Az eredeti támadási terv szerint az újonnan felállított 14. hadsereg, (8 osztrák-magyar és 7 német hadosztály) csapatai mérik a döntő csapást az olaszokra Below tábornok vezetésével. A terv szerint az Isonzó völgyében támadnak, az áttörés után az olasz főerők hátába jutnak, majd kiérve az észak-olasz síkságra, az ellenséget a Tagliamento folyóig szorítják vissza. A Boroevic-hadseregcsoport 2. és 1. Isonzó-hadseregének az a feladat jutott, hogy kössék le az ellenséget, majd támadjanak a Bainsizza és a Karszt-fennsík, ha a főirányban sikerül a támadás.¹

A 14. hadsereget és az Isonzó-hadseregcsoport 1. és 2. hadseregét a délnyugati arcvonal-parancsnokság alá rendelték.² Ennek a parancsnoka Jenő főherceg lett. Az 1. és 2. Isonzó-hadsereg 20 hadosztályból állt. Krausz Alfréd gyalogsági tábornok 4 hadosztályának a főerő északi szárnyát kellett fedezni. Ez volt az I. hadtest, amelyben a Monarchia legjobb hadosztályai kaptak helyet, és a 14. hadsereg alárendeltségébe tartozott.³

¹ *Balla Tibor*: A caporettói áttörés. In: Hermann Róbert (szerk.): Fegyvert s vitézt... A magyar hadtörténet nagy csatái. Corvina Kiadó. Bp. 2003. 241–242. old.; *Czékus Zoltán*: Az 1914–18. évi világháború összefoglaló történelme. Stádium Kiadó. Bp. 1930. 404. old.

² *Szabó József János*: A magyar királyi honvédség az Osztrák-Magyar Monarchiában. In: *Helgert Imre – Vass Jenő Sándor* (szerk.): A Hazáért. A magyar honvédség múltja és jelene 1848–2004. Szaktudás Kiadó. Bp. 2006. 116. old.

³ *Czékus Zoltán*: Az 1914–18. évi... 408. old.

A 14. hadsereg többi része Tolmein körül és attól délre vonult fel. A III. bajor hadtestben az 50. osztrák-magyar gyaloghadosztály (benne az aradi 33., a nagyváradi 37., a szegedi 46., a temesvári 61. gyalogezred zászlóaljai) a 12. német gyaloghadosztály, és az alpesi hadtest, tartalékként pedig a 117. német gyaloghadosztály. A német (LI. hadtest) a 26. és 200. hadosztályból állt, a császári és királyi XV. hadtestet pedig az 1. közös gyaloghadosztály (a szatmárnémeti 5., a losonci 25., a zágrábi 53., az ungvári 66., a szabadkai 86. gyalogezredek zászlóaljai, valamint a zágrábi 31. tábori vadászzászlóalj), ill. az 5. német hadosztály alkotta.⁴

A 10. hadseregnek le kellett kötni a szemben álló erőket, illetve támadniuk is kellett a Raibli-tótól kezdve. A 10. hadsereg, a 11. hadsereg, a XX. hadtest és Péter Ferdinánd főherceg csoportja Conrad tábornagy hadseregcsoportjához tartozott.⁵

A szövetségesekkel szemben két olasz hadsereg állt. A 2. olasz hadsereg (parancsnoka Luigi Capello altábornagy) Flitsch és Sagradó között vonult fel. A IV. hadtest 3 hadosztályból, a XXVII., a XXIV., a II., a VI. és a VIII. hadtest 15 hadosztályból állt. Ennek a hadseregnek a tartalékát a VII., a XIV. és a XXVIII. hadtest 6 hadosztálya, valamint Cividale, Palmarova körzetében szétszórva még 7 hadosztály alkotta. A 3. olasz hadsereg (parancsnoka Emanuele Filiberto di Savoia, Aosta hercege) Sagradótól az Adria-tengerig húzódó állásokat foglalta el. A XI., a XIII., a XXIII. hadtest 8 hadosztálya tartozott hozzá, valamint tartalékát a XXV. hadtest 2 hadosztálya adta.⁶ Az 1. és 4. olasz hadseregnek a Tirolból várható támadást kellett elhárítania.⁷

Az osztrák-magyar, német csapatokat és a felszerelést 2400–2500 vonatszerelvény szállította. A felvonulás 30 napig tartott. Nappal az utakon a forgalom szünetelt, éjszaka történt a felvonulás és a szállítás.⁸ Véleményem szerint emberfeletti munka volt az a teljesítmény, amit a felvonulás alatt a vasút és a vasutasok teljesítettek.

A hadművelet jól álcázták. A szövetségesek el akarták hitetni az olaszokkal, hogy a támadás Dél-Tirolból indul. Below tábornok nagy kísérettel a tartományba utazott, majd titokban tért vissza a hadseregéhez.⁹ Csak érdekességként említem meg, hogy Habsburg József főherceg a világháborúról írt munkájában megemlíti, hogy az Olaszország elleni támadás a háterszágban is és a fronton is nyílt titok.¹⁰

Az olasz főparancsnokság értesült a támadás előkészületeiről, mert átszökött cseh tisztek elárulták azt. Az ellentmondó értesülések miatt azonban a főcsapás irányát nem tudták megállapítani.¹¹ Szabó László történész egyik munkájában írja, hogy „az erkölcsi tartását mindjobban elvesztő osztrák-magyar hadsereg szökevényei elárulták a készülő támadás időpontját és helyét.”¹² Emellett a mondat mellett nem tudok elmenni szó nélkül. Először is néhány tiszt árulása miatt nem lehet általánosítani. Másodszor pedig ez az erkölcsi tartását állítólag elvesztő hadsereg német csapatokkal együtt az olasz hadsereget tönkreverte.

A támadás lefolyása

1917. október 24-én a támadás helyszínén nagyon rossz idő volt. Esett az eső, köd volt, a magaslatokon havazott. A támadás hajnali 2 órakor 2 és fél óras gázlövénnyel kezdődött. A gázlövénnyel váratlanul érte az olaszokat. 6 óra 30 perckor megkezdődött a tüzérségi előkészítés, ilyen hatalmas tüzérségi tűz még nem volt ezen a frontszakaszon. Reggel 8 órakor Tolmeinnél, 9 órakor pedig Flitschnél (ma Bovec) lendült támadásba a 14. hadsereg gyalogsága. Az Isonzó völgyében előrehaladva 3 óra alatt áttörték a IV. olasz hadtest első két állását. Estére a 12. német hadosztály egységei elfoglalták Caporetto városát (ma Kobarid Szlovéniában), a Krauss-hadtest egységei Sagát. Október 25-én az olaszok ellentámadást indítottak, de ez kudarcot vallott. Ezen a napon megkezdődött a 2. olasz hadsereg felbomlása. Sagradótól

⁴ Balla Tibor: A caporettoi... 244. old.

⁵ Czékus Zoltán: Az 1914–18. évi... 408–409. old.

⁶ Balla Tibor: A caporettoi... 245. old.

⁷ Czékus Zoltán: Az 1914–18. évi... 409. old.

⁸ Papp Tibor – Farkas Márton: Az abszolutizmus korától az első világháború befejezéséig. In: Liptai Ervin (főszerk.): Magyarország hadtörténete 2. köt. Gondolat Kiadó. Bp. 1985. 89. old.; Czékus Zoltán: Az 1914–18. évi... 418. old.

⁹ Balla Tibor: A caporettoi... 243. old.

¹⁰ Habsburg József: A világháború, amilyenek én láttam V. kötet. MTA. Bp. 1928. 590. old.

¹¹ Czékus Zoltán: Az 1914–18. évi... 411. old.; Földi Pál: A világtörténelem nagy csatái. Kis hadtörténet 2. köt. Napóleontól napjainkig. Anno Kiadó. Bp. 2000. 115. old.

¹² Szabó László: Doberdo, Isonzo, Tirol. Kossuth Könyvkiadó. Bp. 1977. 120. old.

délre azonban a támadás első két napján a 3. olasz hadsereg csapatai erősen támadták a Monte San Gabrielét, ahol a nagyváradi 20. honvéd hadosztály védekezett. Október 26-án a 2., majd október 27-től az 1. Isonzó hadsereg is támadott. Október 27-én Cadorna elrendelte a 2. és 3. olasz hadsereg visszavonulását a Tagliamentoig.¹³

A támadás első lépcsőjében 3 német és 5 osztrák-magyar hadosztály volt, a második lépcsőben 4 osztrák-magyar és 4 német hadosztály tartózkodott.¹⁴

Október 27-én a német egységek elfoglalták Cividale városát. A 2. Isonzó-hadsereg hadosztályai elérték az Isonzót. Az osztrák-magyar és német repülőerőknek nagy szerep jutott a siker kivívásában. Bombázták az olasz állásokat, a visszavonulókat is zaklatták. Személyes bátorságával kitünt Bertalan Árpád, a 7. hegyi dandár 19 éves hadnagya, aki október 24-én egy rohamcsapat élén 3 olasz állást göngyölített fel és több száz foglyot ejtett, 6 nehéztarackot zsákmányolt. Erwin Rommel főhadnagy a württembergi hegyi zászlóalj egyik harcosportjával október 26-án a Monte Matajurt, egy szinte bevetetlen olasz állást foglalt el. Október 28-án a németek elfoglalták Udinét. A 2. olasz hadsereg a teljes felbomlás képét mutatta. Ezen a napon az 1. Isonzó-hadsereg csapatai az 58. osztrák-magyar hadosztály bevonult Görzbe és elérték az Isonzó alsó folyását. A megáradt folyón nem volt egyszerű az átkelés, ennek ellenére a debreceni 39. közös gyalogezred menetből átjutott Sagradónál a részben felrobbantott híd. Az olasz összeomlás következtében a Karni-Alpokban harcoló XII. hadtest és a Dolomitokban küzdő 4. olasz hadsereg is visszavonulásra kényszerült. Október 27-től az áttörés a karintiai arcvonalon is érezhetővé vált. A 10. osztrák-magyar hadsereg, (parancsnoka báró Alexander Krobatin vezérezredes) is támadott, és október 31-én elérte a Tagliamento felső folyását Tolmezzónál, ezzel megteremtve az összeköttetést a 14. hadsereg Krauss-hadtestével.¹⁵

A kibontakozó nagy siker következtében az osztrák-magyar hadvezetés az eredeti elhatározását megváltoztatta, és új célként a Piave és a Brenta folyó elérését tűzte ki. A délnyugati arcvonal-parancsnokság a 14. hadsereg addigi délnyugati előretörését megállította és október 26-án a hadsereget nyugati irányban történő támadásra utasította, azzal a parancsal, hogy menetből kelljen át a Tagliamentón, és fejlessze ki a támadást a Piave folyóig. A 14. hadsereg parancsnoka a 3. olasz hadsereg bekerítését tervezte és támadását tovább folytatta az eredeti irányban. Október 27-én az arcvonal-parancsnokság jóváhagyta a 14. hadsereg parancsnokának elhatározását. Az arcvonal-parancsnokság megváltozott elhatározásáról az Isonzó-hadseregcsoportnak nem volt tudomása. A 14. hadsereg délnyugat felé előretörő hadosztályai az Isonzó-hadseregcsoport nyugati irányban előrenyomuló hadosztályaiba ittköztek. A 3 hadsereg csapatai összekeveredtek és csak október 31-én tudták azokat rendezni. Így a 3. olasz hadsereg erőinek zömét kivonta a bekerítésből. Látisanál visszavonultak a Tagliamento nyugati partjára, és felrobbantották a hidat.¹⁶

A szövetségesek már október 31-én megpróbálták átkelni a folyón. A cs. és kir. 50. és a 12. német hadosztály egységei a Pinzanónál kiépített olasz hídfőt november elsején felszámolták. November 2-án sikerült leghamarabb átjutni a folyón Corninónál, ahol a felrobbantott vasúti hid vízből kiálló részein a cs. és kir. 12. árkászszázalójba tartozó Bartha Károly százados egy szükségátjárót rögtönzött, amelyen az 55. közös gyaloghadosztály jutott át november 3-án és hídfőt foglalt a jobb parton. A 14. hadsereg többi hadosztálya csak november 4-én kelt át a folyón, a Boroevic-hadseregcsoport csapatai pedig november 5-én jutottak át. November 10-re a 14. hadsereg és az Isonzó hadseregek is elérték a Piave vonalát.¹⁷

Csak érdekességként említem, hogy József főherceg több helyen is megemlíti visszaemlékezésében, úgy is mondhatnám, hogy szinte szurkol azért, hogy csapataink elérjék a Piave vonalát, mert így az arcvonal 2/3-dal rövidül meg.¹⁸

Október 28-án az antant olasz kérésre Marie Émile Fayolle francia altábornagy vezetésével 6 francia és 5 brit hadosztályt küldött a nyugati hadszíntérről a Piavéhoz. Az olasz védelem így most már jelentősen megszilárdult.¹⁹

¹³ Balla Tibor: A caporettoi... 245–247. old.

¹⁴ Papp Tibor–Farkas Márton: Az abszolutizmus... 90. old.

¹⁵ Balla Tibor: A caporettoi... 247–248. old.

¹⁶ Szabó József János: A magyar királyi... 120–121. old.

¹⁷ Balla Tibor: A caporettoi... 249. old.

¹⁸ Habsburg József: A világháború... 621. és 631. old.

¹⁹ Balla Tibor: A caporettoi... 249. old.

Rendkívül fontosnak tartom megemlíteni, hogy József főherceg is és Churchill is leírja visszaemlékezésében, hogy az angol miniszterelnök Olaszországba utazott. Ehhez József főherceg még azt is hozzászól, hogy félték attól, hogy Olaszország különbékét köt.²⁰

A központi hatalmak megkísérelték a piavei olasz védelem áttörését. A tervek szerint a Conrad tábornagy irányította hadseregcsoportnak (10. és 11. osztrák-magyar hadsereg) Asiago körzetéből kellett támadnia, a 14. hadsereg Krauss-hadtestének a belhuno-i-medencét és a Brenta-völgyet kellett birtokba vennie. Ha a támadás sikerrel jár, akkor az olaszoknak a Brenta folyó mögé kellett volna visszavonulniuk. A Boroevic-hadseregcsoport csapatai november 10–16. között több ponton átkeltek a Piave közép- és alsó szakaszán, így a 12. német és a 13. osztrák-magyar hadosztály Vidomál, de az olaszok visszaverték a támadást. November 10-én Conrad Dél-Tirolban a Hétközség-fennsíkron indított támadást az 1. olasz hadsereg ellen. Elfoglalták Asiago és Primolano helységeket, de a támadás néhány nap múlva kifulladt.²¹

Czékus Zoltán, aki a két világháború között a Honvéd Ludovika Akadémia hadtörténelem tanára volt, leírja munkájában, hogy Conradnak 5 hadosztállyal kellett támadnia. Azt is közli a szerző, hogy ehhez a támadáshoz a 14. hadsereg előrenyomulása és az arcvonal megrövidülése folytán két hadosztály erősítésnél bizonyára több is rendelkezésre állott volna.²² Nowak Károly Frigyes, aki Conrad dolgozószobájában tevékenykedett és több vezető beosztású tiszttel is beszélt, azt írja munkájában, hogy Conrad csapatokat kért, illetve még könyörgött is. Amikor a császár a szalonkocsijában fogadta, a tábornagy egy óráig beszélt az uralkodóval. Próbálta meggyőzni, hogy a Piavenél az arcvonal megrövidült. A Piave és a Tagliamento között összetorlódtak a hadosztályok, ott nem is lehet felhasználni őket. A felesleges csapatokat ki kell vonni és átszállítani Tirolba. Az uralkodó azt válaszolta, hogy majd beszélj Arz vezérezzel. A tábornagy az elintézésről sohasem kapott értesítést.²³

Azt is megemlíti a fenti szerző, amit rendkívül elgondolkodtatónak tartok, hogy amennyiben a központi hatalmak seregei Észak-Olaszországban állnak, amely határos Franciaországgal, akkor a következmények katonailag, illetve politikailag kiszámíthatatlanok.²⁴ Itt a szerző nyilván a Franciaországra rendkívül veszélyes kétféletes harcra utal. Ez akkor is tény, ha másik forrásban ezt a gondolatmenetet nem találtam meg. Ha ehhez még hozzáteszem azt, hogy a francia hadsereg jelentős részében 1917-ben lázadás tört ki, akkor érthetjük meg, hogy Franciaország rendkívül veszélyes helyzetbe kerülhetett. Ez a helyzet Conrad megfelelő erőkkel megindított támadása esetén realitássá válhatott volna.

Julier Ferenc alezredes, aki a világháborút végigharcolta, munkájában megemlíti, hogy a németeknek nem kellett volna 1917 szeptember-októberében az oroszok ellen támadni, hanem minden erőt Olaszország ellen kellett volna csoportosítani és ekkor Itália is Oroszország sorsára juthat.²⁵

Korábban foglalkoztam az osztrák-magyar hadsereg 1916-os Dél-Tirolból indított támadásával, ahol arra a következtetésre jutottam, amire itt is, hogy amennyiben a német vezérkari főnök elfogadja Conrad álláspontját, akkor egyesített erőkkel és minden tartalék bevetésével lehetőség nyílik Olaszországra döntő vereséget mérni, ami Itália háborúból való kilépését is eredményezheti.

Az 1. Isonzó-hadsereg XXIII. hadtestébe tartozó budapesti 41. honvéd gyaloghadosztály ezredei november 13–14-én Paluzzánál átkeltek a Piave nyugati partjára, itt hídfőt alakítottak ki. November 20-ig a hadosztály Piave Vecchiáig nyomult előre. A 14. hadsereg Krauss-hadteste az 1776 m magas Monte Grappa hegytömböt és a 870 m magas Monte Tombát ostromolta november 14–21-ig, több magaslatot elfoglalt a Piave völgyében, azonban az erős olasz, majd később angol és francia csapatok ellenállása miatt visszavonulásra kényszerült. Végül az antant hadosztályok segítségével a november 9-én kinevezett új olasz vezérkari főnöknek, Armando Diaz tábornoknak sikerült stabilizálnia a frontot. Az osztrák-magyar csapatok december elején a Piave keleti partján téli védelemre rendezkedtek be. A német csapatokat decemberben a nyugati frontra szállították át.

²⁰ *Habsburg József: A világháború... 655. old.; Winston Leonard Spencer Churchill: The world crisis: 1911–1918. Landsborough. London 1960. 824. old.*

²¹ *Balla Tibor: A caporettoi... 249. old.*

²² *Czékus Zoltán: Az 1914–18. évi... 431–432. old.*

²³ *Nowak Károly Frigyes: A katasztrófa útja. Engel Lajos kiadása. Szeged 1919. 154–155. old.*

²⁴ *Nowak Károly Frigyes: A katasztrófa útja.*

²⁵ *Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel 1914–1918. Magyar Szemle Társaság kiadása. Bp. 1933. 231. old.*

A támadás értékelése

Az 1917. október 24-i állapothoz képest az arcvonal 240 km-rel megrövidült. 1917. október 24. és november 10. között az olasz veszteség 10 ezer halott, 30 ezer sebesült, 300 ezer hadifogoly és 350 ezer katonaszökevény volt, akiket a hátszágban fogdostak össze. Ezen kívül 3152 löveget, 1732 aknavetőt, 300 ezer puskát, 3 ezer géppuskát, 1600 gépkocsit veszített az olasz hadsereg. Az osztrák-magyar és német veszteség 70 ezer fő volt. Ebből a Monarchia vesztesége 30 ezer volt a Piave eléréséig. Az olasz hadsereg katasztrofális vereséget szenvedett. A caporettoi áttörés a világháború egyik legsikeresebb áttörése volt. A hadművellet fő irányát szerencsésen választották meg, a főcsapás irányát jól álcázták az olaszok előtt, kiválóan megszervezték a tűzérés és a gyalogság együttműködését.²⁶

Egyébként az osztrák-magyar hadsereg teljesítményét még Hindenburg tábornagy is elismerte, amikor könyvében a legnagyobb csodálattal emlékezik meg az isonzói harcokról.²⁷ Ezen kívül Ludendorff tábornagy dicsérettel emlékezik meg Conradról, az osztrák-magyar vezérkari főnökről.²⁸ József főherceg pedig az I. világháborúról írott könyvében megemlíti, hogy amikor IV. Károly 1917 őszén az olasz fronton járt, mennyire szerette volna kísérni az uralkodót és megmutatni neki azokat a helyeket, amelyeket a VII. hadtest katonái véres verejtékkel védtek. Szerette volna elmondani az uralkodónak, hogy mit teljesítettek ott a magyarok.²⁹

A két világháború között Magyarországon 9 helyen alakítottak ki olasz hősi temetőket. 6.500 olasz katona halt meg Magyarországon. Ebből 4.000 katona 9 helyen nyugszik.³⁰ Tudomásom szerint Olaszországban is rendben tartják a magyar katonasírokat.

Végül A magyar katona vitézségének I 000 esztendeje című, a két világháború között megjelent munka ekképp állított emléket az isonzói csatákban elesetteknek: „Adja a Mindenható, hogy örökké hirdesse a magyar katonák hősiességét az olaszok által a Monte San Michelén felállított emlékoszlop felíratá: Ezen a csúcson testvériesültek a halálban az olaszok és magyarok, akik az életben hű kötelességteljesítéssel harcoltak!”³¹

Pintér István

²⁶ Balla Tibor: A caporettoi... 250–251. old.

²⁷ Pilch Jenő (szerk.): Hadtörténelmi közlemények. Franklin Társaság kiadása. Bp. 1921. 66. old.

²⁸ Pilch Jenő (szerk.): Hadtörténelmi... 181. old.

²⁹ Habsburg József: A világháború... 673. old.

³⁰ Várnai Patricia: Magyar hadisírok az olasz hadszíntéren – olaszok Magyarországon. (Bajtársias gondoskodás a volt ellenfélről). In Ravasz István (szerk.): „Boldogtalan hadiidők...” avagy ami a „Boldog békeidők” után következett: 1914–1918. Peti Real Kiadó. Bp. 2005. 327. old.

³¹ Babucs Zoltán: Verdun az olasz arcvonalon („Ha kimegyek, a doberdói harctérre, / Feltekintek, a csillagos, nagy égre, / Csillagos ég, merre van a magyar hazám, / Merre sirat engem az Édesanyám?”) In Ravasz István (szerk.): „Boldogtalan hadiidők...” 67. old.